

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ТА
СОЦІОГУМАНІТАРНИХ
ДИСЦИПЛІН ІМЕНІ
О.М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО

КАФЕДРА
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ, АРХЕОЛОГІЇ ТА
КРАЄЗНАВСТВА

СИЛАБУС
навчальної дисципліни

ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ

Освітній ступінь	бакалавр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	032 Історія та археологія
Освітньо-професійна програма	Історія та археологія
Кількість кредитів	4
Рік підготовки, семестр	1 рік, II семестр
Компонент освітньо-професійної програми	вибіркові навчальні дисципліни, визначені навчальним планом згідно з розкладом
Дні занять	українська
Мова викладання	щосередини 13–14 (з можливістю дистанційної роботи на платформах ZOOM та Google-class).
Консультації	кандидат історичних наук, доцент
Викладач	Дорохіна Тамара Федорівна
Контакти	E-mail: tamara-turenok@ukr.net

ОПИС ДИСЦИПЛІНИ

Навчальна дисципліна «Історична географія» вивчає історію через «призму» географії; географію будь-якої території на певному історичному етапі її розвитку. Отже, історична географія – це спеціальна історична дисципліна, комплексна історико-географічна галузь знання, що вивчає просторові аспекти історичного процесу, а також історичний розвиток окремих країн, народів, регіонів. Історична географія – це дисципліна, що а) конкретизує в просторових координатах уявлення про історичний процес, пов'язуючи останній з певними територіями; б) вивчає зв'язки та взаємодію природних і соціально-економічних явищ; в) осмислює проблеми, які існують на перехресті історії й географії. Усе це дає змогу історичній географії простежити роль географічних факторів в історичному процесі¹.

Вивчення дисципліни дозволить розібратися як і чому історично склалися екологічна, економічна, політична географія певних територій, поглибить уявлення щодо історичного

¹ Енциклопедія історії України / Гол. ред. колегії В. А. Смолій. К. : Наукова думка, 2005. Т. 2. С. 83–84.

процесу, дозволить з'ясувати його особливості, визначити роль географічних факторів в історичному процесі. Після вивчення дисципліни силабусу отримані студентом знання, вміння та навички будуть в нагоді для опанування таких курсів як «Соціологія», «Політологія», «Історія української культури», «Психологія», «Етнографія» «Етнологія», «Українознавство», «Україна в Європі і світі», подальше вивчення різних періодів історії України, для написання курсових та кваліфікаційної робіт, а також при складанні державного кваліфікаційного іспиту для оцінки результату навчання і професійної готовності випускників.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є географічні особливості природи, населення і господарства минулих епох. Складовими частинами предмету історичної географії є: історична фізична географія, історична географія населення, історична етнічна географія, історична географія міст і сіл, історична економічна географія, історична політична географія. Об'єктами історико-географічних досліджень стають географічні події різного просторово-часового виміру.

Програма історичної географії складається з трьох змістових модулів:

1. Теоретичні та методологічні основи історичної географії
2. Взаємодія людини і природи на різних етапах історичного розвитку
3. Історична географія України

Метою курсу «Історична географія» є вивчення стану довкілля, зокрема природної, демографічної та економічної його складових в їхньому розвитку і трансформаціях. Іншими словами, метою курсу є ознайомлення студентів зі спеціальною галуззю історичної науки, що досліджує взаємодію природи та людини, вплив географічного середовища на розвиток людського суспільства, використання людиною природи у своїй діяльності впродовж всієї її історії.

ФОРМУВАННЯ ПРОГРАМНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ І РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Шифр згідно ОПШ	Компетентності
	Загальні компетентності
ЗК 03	Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.
ЗК 04	Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.
ЗК 06	Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.
ЗК 07	Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.
ЗК 08	Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.
ЗК 10	Здатність працювати в команді
	Спеціальні (фахові, предметні) компетентності
СК 01	Усвідомлення взаємозв'язку між фактами, подіями, явищами і процесами в минулому та сучасності.
СК 02	Усвідомлення відмінностей в історіографічних поглядах різних періодів та в різних контекстах.
СК 04	Здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи
СК 05	Здатність відшуковувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).
СК 10	Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією.
СК 13	Здатність визначати причинно-наслідкові зв'язки розвитку людської цивілізації, основні етапи її становлення.

ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

№	Назва теми	Всього годин	Лекції	Семинарські / практичні заняття	Самостійна робота
Змістовий модуль 1. Теоретичні та методологічні основи історичної географії					
1	Тема 1. <i>Історична географія як складова історичної науки та навчальна дисципліна</i>	10	2		8
2	Тема 2. <i>Історія розвитку історичної географії та її джерела</i>	20	2	4	6+8=14
Всього за змістовий модуль 1		30	4	4	6+16=22
Змістовий модуль 2. Взаємодія людини і природи на різних етапах історичного розвитку					
3	Тема 3. <i>Географія розселення первісних людей</i>	10	2		8
4	Тема 4. <i>Історична географія Стародавнього світу</i>	10	2		8
5	Тема 5. <i>Історична географія Середньовіччя</i>	10	2		8
6	Тема 6. <i>Історична географія Нового часу</i>	10	2		8
7	Тема 7. <i>Політична карта світу</i>	13	-	2	3+8=11
8	Тема 8. <i>Історична географія Новітньої доби</i>	10	2		8
Всього за змістовий модуль 2		63	10	2	3+48=51
Змістовий модуль 3. Історична географія України					
9	Тема 9. <i>Історична географія України</i>	27	4	6	9+8=17
Всього за змістовий модуль 3		27	4	6	9+8=17
Разом за курс		90	18	12	90

Тематика практичних занять

Модуль I

Тема 1. Історична географія як складова історичної науки. Історична географія в системі географічних та історичних наук. Джерела історичної географії (4 год.)

План:

1. Історична географія як спеціальна історична дисципліна, як суміжна в галузі географічних наук.

2. Структура історичної географії: історична фізична географія, історична географія населення, історична економічна географія, історична політична географія, історична соціальна географія тощо.

3. Основні методи історико-географічних досліджень: історико-фізико-географічний, історичний, топонімічний, ландшафтно-лексикологічний, історико-географічного зрізу, діахронічний, картографічний, комплексний.

4. Системний підхід в історичній географії.

4.1 Концепція ландшафтно-етногосподарських систем. Механізм взаємодії між етносом та етнічною територією.

4.2 Природні, соціально-економічні, історико-політичні чинники територіальної диференціації ландшафтно-етногосподарських систем.

4.3 Структурно-функціональні властивості ландшафтно-етногосподарських систем. Адаптовані та розбалансовані ландшафтно-етногосподарські системи.

4.4 Етноекотологічні проблеми.

5. Джерела історичної географії: археологічні, писемні, етнографічні, лінгвістичні (ономастика і її розділи), картографічні.

Реферативні читання

1. Заселення території України.

2. Степові народи на території України (кіммерійці, скіфи, сармати).

3. «Історія» Геродота як джерело історичної географії. Походження твору, його структура, характер. Опис місцевостей та їх назви. Етнічна географія Скіфії.

4. Розселення слав'янських племен на території України. Розміщення східнослов'янських племінних союзів напередодні утворення Давньоруської держави.

5. Географія розміщення населення Київської Русі.

6. «Опис України» Гійома Левассера де Боплана як джерело історичної географії. Г. Боплан – картограф України. Думки щодо вірогідності запропонованого матеріалу.

6.1 «Опис України» Г. Боплана: походження твору, характеристика тексту, комплекс карт.

6.2 Характеристика природи України у творі Г. Боплана «Опис України».

6.3 Зображення Г. Бопланом трьох основних річок України: Дніпра, Південного Бугу, Дністра. Дніпровські пороги за Бопланом.

6.4 Характеристика населення, господарства, матеріальної та духовної культури за «Описом України» Г. Боплана.

6.5 Природно-географічний опис Криму та міст півострова Г. Бопланом.

Модуль II.

Тема 2. Політична карта світу (2 год.)

План:

1. *Доповідь*: «Історико-географічні регіони світу. Сучасні підходи до виокремлення регіонів світу».

2. Поняття «політична карта світу». Етапи формування політичної карти світу.

3. Типи країн світу.

3. Історико-географічні регіони світу. Класифікаційна схема географічних світів.

Модуль III

Тема 3. Історична географія України сер. XIX–XX ст. (2 год.)

План:

1. *Доповідь*: «Історія формування ландшафтів України. Вплив господарської діяльності людини на ландшафти України протягом історичного часу».

2. Політична географія українських земель:

а) територія і адміністративно-територіальний устрій українських земель в складі Російської імперії;

б) західноукраїнські землі в складі Австро-Угорщини;

в) Україна на початку XX ст.: адміністративно-територіальний поділ.

3. Географія населення України:

а) розміщення, міграція і склад населення в першій пол. XIX ст.;

б) зміни в розміщенні і складі населення українських земель в другій пол. XIX – поч. XX ст.

4. Розміщення, структура і спеціалізація сільськогосподарського виробництва в Україні.

5. Географія промисловості і транспорту українських земель.

Тема 4. Географічні аспекти новітньої історії України 1917–1991 рр. Історична географія України початку XXI ст. (2 год.)

План:

1. *Доповідь*: «Українська національна державність: територіальний аспект».

2. Історико-географічний розвиток України за радянських часів: воз'єднання українських земель в єдиній державі; зміни адміністративно-територіального поділу УРСР.

3. Географія народонаселення України в XX ст.

4. Структура і розміщення промисловості, транспорту України радянського періоду.

5. Географія сільського господарства.

6. Геополітичне становище України в 1991р.–початку XXI ст.

Тема 5. Регіональний історико-географічний аналіз (в межах Чернігівської області) (2 год.)

План:

1. Історична політична географія. Адміністративно-територіальний поділ:

а) Чернігівське князівство;

б) Чернігівське воєводство;

в) Чернігівський полк;

г) Чернігівське намісництво;

д) Чернігівська губернія;

е) Чернігівська область.

2. Історична соціально-економічна географія. Історія заселення та господарського освоєння. Роль різних етнічних груп в освоєнні регіону.

3. Історична фізична географія. Основні риси фізичної географії області. Природно – географічні умови та їх вплив на історію краю.

4. Динаміка етнодемографічних змін Чернігівського Полісся.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Основна література:

1. Анучин В. А. Географический фактор в развитии общества. М. : Мысль, 1982. 334 с.
2. Берлянт А. М. Карта рассказывает: Пособие для учителей. М. : Просвещение, 1978. 144 с.
3. Боплан Г. Л., де. Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн / Відп. ред. В.А. Смолій. К. : Наукова думка, 1990. 254 с.
4. Географічне середовище та етнічна територія української народності. Населення // Українська народність. Нариси соціально-економічної історії. К.,1990.
5. Географічний фактор в історичному процесі: Збірник наукових праць / Відпов. ред. В. П. Шевченко. К. : Наукова думка, 1990. 178 с.
6. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера земли. СПб. : Кристалл, 2001. 642 с.
7. Жекулін В. С. Историческая география: предмет и методы. Ленинград : Наука, 1982. 224 с.
8. Історія міст і сіл Укр. РСР. Чернігівська область. К. : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1972. 697 с.
9. Історичне джерелознавство: Підручник / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін. К. : Либідь, 2002. 485 с.
10. Історичне картознавство України: Збірник наукових праць / Ред. кол. Я. Дашкевич, П. Сохань, О. Шаблій та ін. Львів – Київ – Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць, 2004. 516 с.
11. Кулаковський П. Чернігівщина на картах Боплана // Сіверянський літопис. 2003. № 1. С. 9–16.
12. Левенко-Симоненко В. Чернігівська область: Географічний нарис / В. Левенко-Симоненко. К., 1958.
13. Лисенко М. Повстання Чернігівського полку. К. : Рад. школа, 1956. 104 с.
14. Макаруч С. Писемні джерела з історії України. Львів : Світ, 1999. 352 с.
15. Максаковский В. П. Историческая география мира: Учебное пособие для вузов. М. : Экопрос, 1999. 584 с.
16. Рудницький С. Політична географія України // Упоряд. і авт. передм. П. Штойко. Львів, 1998. 280 с.
17. Русов А. Описание Черниговской губернии. Т. I–II. Чернигов, 1898. 378 с.; 1899. 327 с.
18. Сапон В. Чернігів древній і сучасний. 2-е видання. Чернігів : РВК Деснянська правда, 2006. 64 с.
19. Сіментов Ю., Яцура М. Краєзнавчі матеріали з історії Чернігівщини. К. : Рад. школа, 1968. 170 с.

20. Чернігівська область: географічний нарис / В. Д. Симоненко; відп. ред. О. Т. Діброва. К. : Рад. школа, 1958. 110 с.
21. Чернігівська область: Економічно-географічна характеристика / За ред. О. І. Дериколенко, М. Д. Пістуна, Ф. М. Мачихіна, С. І. Іщука. К. : Вища школа, 1975. 175 с.
22. Чернігівська область: короткий статистично-економічний довідник 1932 р. / Державна планова комісія УСРР. Чернігів : Б. и., 1932. 116 с.
23. Уривалкін О. М. Історичне краєзнавство: Навчальний посібник. К. : КНТ, 2008. 296 с.
24. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание 1786 г. Чернигов, 1851.
25. Яцунский В. К. Историческая география. История ее возникновения и развития в XIV–XVIII веках. М. : АН СССР, 1955. 333 с.
26. Яцура М. Чернігів. К. : Рад. школа, 1958. 136 с.

Допоміжна література

1. Алексеев В. П., Першиц А. И. История первобытного общества: Учебник для вузов. М. : Высшая школа, 1990. 351 с.
2. Дашкевич Я. Бібліографічна бопланіана // Боплан і Україна: Збірник наукових праць. Львів, 1998. С. 294–317.
3. Дробіжев В. В., Ковальченко И. Д., Муравьев А. В. Историческая география СССР. М. : Высшая школа, 1973. 320 с.
4. Зайцева М. В. Историческая география России: Учебное пособие для студентов. Саратов : Саратов, 2006. 204 с.
5. Река В. Стоїть село – невесело: Чернігівщину час оголошувати зоною демографічної катастрофи // Робітнича газета. 2006. 14 березня.
6. Селян помирає більше: Сумна статистика / Підгот. О. Луценко за матеріалами голов. управ. статистики у Чернігівській області // Деснянська правда. 2006. 2 грудня.
7. Скарбниця української культури: Збірник наукових праць. Вип.7 / Редкол.: О. Б. Коваленко (гол.), С. Л. Лаєвський та інші. Чернігів, 2006.
8. Стежеринський А. Чернігівщина втратила через міграцію понад дві з половиною тисячі мешканців // Чернігівські відомості. 2006. 22 березня.

Інтернет-ресурси / Інформаційні ресурси

1. Дмитрієнко М. Проблеми історичної географії у висвітленні праць відділу спеціальних історичних дисциплін Інституту історії України НАН України (1994–2003 рр.) // Історико-географічні дослідження в Україні. К. : Інститут історії України НАН України, 2004. Вип.7. Режим доступу до статті : [http:// history. org. ua](http://history.org.ua).
2. Зміни ландшафтів України за історичний час. Режим доступу : [pidruchniki.ws>15660721/gegrafija/zmini...ukrayini](http://pidruchniki.ws/15660721/geografija/zmini...ukrayini)
3. Історична географія в науковій спадщині Володимира Антоновича. Режим доступу : [vuzlib.com>content/view/1735/52](http://vuzlib.com/content/view/1735/52)
4. Історична карта: матеріали до курсу «Історична географія». Режим доступу : [lib.chdu.edu/ua>pdf/historyarchive/29/25.pdf](http://lib.chdu.edu.ua/pdf/historyarchive/29/25.pdf).
5. Історичні виміри української географії: Олег Шаблій. Режим доступу : [geografica.net.ua>Статті>ukrajinskoji_geografiji](http://geografica.net.ua/Статті/ukrajinskoji_geografiji)
6. Карта Чернігівської області. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://freemap.com.ua/>
7. Овдієно П. П. Історична географія. Режим доступу : [twirpx.com>File>397404](http://twirpx.com/File/397404)
8. Українські історичні землі. Режим доступу : [books.br.com.ua>10762](http://books.br.com.ua/10762)

ПОЛІТИКА ДИСЦИПЛІНИ ТА ОЦІНЮВАННЯ

Студент має право:

- вільно висловлювати свої думки усно або письмово, аргументуючи їх знаннями;
- вносити пропозиції щодо формування власної освітньої траєкторії; активізації власної самостійної пізнавальної діяльності, форм і методів проведення різного виду занять;
- відпрацьовувати пропущені заняття в установленому порядку;

- відпрацювати пропущені заняття, перескласти екзамен у разі не допущення чи усунення під час сесії з поважних причин;

- отримати індивідуальні консультації у викладача.

Студент зобов'язаний:

- відвідувати заняття всіх видів відповідно до встановленого розкладу;

- мати відповідний зовнішній вигляд;

- у разі відсутності через хворобу надати відповідну довідку.

- відпрацьовувати пропущені заняття в визначений викладачем час;

- виконувати завдання, брати активну участь в навчальному процесі;

- набрати під час вивчення навчальної дисципліни мінімум 60 балів.

Політика щодо дедлайнів та перескладання. Пропущені з поважної причини заняття дозволяється відпрацьовувати впродовж **двох тижнів** після завершення дії поважної причини і при наявності документа-підстави (довідки, розпорядження про індивідуальних графік відвідування тощо).

Політика щодо академічної доброчесності. Студенти керуються нормами «Положення про академічну доброчесність здобувачів освіти в національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка» (Наказ Ректора № 383 від 27.12.2019 р. зі змінами і доповненнями від 23.12.2020 (<https://drive.google.com/file/d/1YOj2QK3xW-03evO8Tkg1o3ZKUAbBL-VH/view>)). У процесі навчання та при підготовці проєктної заявки забороняються плагіат, фабрикація та фальсифікація результатів, списування, хабарництво.

Дотримання академічної доброчесності студентами передбачає:

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання;

- посилення на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;

- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про результати власної (наукової, творчої) діяльності, використанні методики досліджень і джерела інформації.

Політика щодо викладання. Викладання навчальної дисципліни відбувається на засадах гуманізму, плюралізму, поміркованого лібералізму, студентоцентризму.

Розподіл балів

Види контролю	Кількість	Бали	Загальна кількість балів
Робота на лекційному занятті	9	1	до 9
Робота на практичному занятті: - теоретичні питання - практичні завдання	6	3 5-7	до 18 до 31
Самостійна робота Індивідуальна робота МКР		5-12-3 6-9	до 20 до 7 до 15
Усього:			до 100